

2023

**Ekstern utredning
Konsekvenser av fornorskingen på
reindriftens rettigheter - belyst gjennom lovgivning
og rettspraksis**

Kirsti Strøm Bull

Ekstern utredning

Konsekvenser av fornorskingen på reindriftens rettigheter - belyst gjennom lovgivning og rettspraksis

Kirsti Strøm Bull
Professor emerita, dr. juris

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	3
2	Fra hevdvunnen bruksrett til tålt bruk.....	3
2.1	Reindriftssamenes bruksrett bygget på «Lovens Grundsætninger om Hævd paa Brug»	3
2.2	Lappekommisjonene.....	5
2.3	Lappekodisillen og Karlstadforhandlingene i 1905.....	7
2.4	Reindrifftsloven av 1933.....	9
3	Reindrifftsloven av 1978 – tilløp til en sterkere bruksrett.	10
4	Nærmere om reglene om erstatningsansvar for beiteskader – reglene i 1933-loven, 1978-loven og 2007-loven	13
4.1	Ansvarsreglene i 1933-loven	13
4.2	Ansvarsreglene i 1978-loven	15
4.3	Reindrifftsloven av 2007 – ansvarsreglene i 1978-loven er videreført.....	15
5	Yngvar Nielsens «fremrykningsteori» og Lappe-kommisjonen av 1889	18
5.1	Fremrykningsteorien lanseres i 1889.....	18
5.2	Lappekommisjonen av 1889 bygger sin innstilling på «fremrykningsteorien»	20
5.3	Høyesterett aksepterer «fremrykningsteorien».....	20
5.4	Senere rettspraksis: «fremrykningsteorien» står sterkt.....	21
5.5	Selbusaken 2001: et kritisk blikk på «fremrykningsteorien»	23
5.6	Avslutning.....	25
6	Litteratur	26

1 Innledning

Sannhets- og forsoningskommisjonens mandat beskriver tre ulike oppdrag:

- Det skal gjøres en historisk kartlegging som beskriver norske myndigheters politikk og virksomhet overfor samer og kvener/norskfinner både lokalt, regionalt og nasjonalt.
- Virkningene av fornorskingspolitikken skal undersøkes. Kommisjonen skal se på hvordan fornorskingspolitikken har påvirket majoritetsbefolkningens syn på samer, kvener/norskfinner og undersøke betydninga av fornorskinga frem til i dag.
- Foreslå tiltak som bidrar til videre forsoning.

Mitt oppdrag avgrensar seg til å se på norske myndigheters politikk og virksomhet overfor reindriftssamene under fornorskingen, og hvordan denne fornorskingspolitikken har kommet til uttrykk gjennom lovgivning og rettspraksis.

Fornorskingspolitikken er en betegnelse på den politikk som ble rettet mot samer for å gjøre dem lik majoritetsbefolkningen i Norge. Man tenker gjerne først og fremst på språkpolitikk, men betegnelsen forstås også som kulturell assimilering i vid forstand, samene skulle bli som nordmenn: språklig, kulturelt og næringsmessig. Den samiske reindriften kom i konflikt med et ekspanderende jordbruk, og reindriften måtte vike. Det skjedde en svekkelse av reindriftssamenes gamle bruksrettigheter. Som det uttales i flere sammenheng i denne fornorskningstiden, måtte reindriften vike for «utviklingens ubønhørlige lov» og det var ønskelig å få slutt på «nomadevesenet».

I denne utredningen skal jeg vise hvordan fornorskingspolitikken fikk virkning på oppfatningen om reindriftssamenes bruksrettigheter. Reindriftssamenes rettigheter ble svakere og svakere gjennom fornorskingsperioden, en periode som grovt sett strakk seg fra midten av 1800-tallet til noen ti-år etter 2. verdenskrig. Fra å være anerkjent som hevdvunne rettigheter, deres gamle deres gamle bruksrettigheter i løpet av fornorskingsperioden redusert til en tålt bruk – eller uskyldig nyttesrett¹ som det også ble kalt. Det er fortsatt klare spor av gammelt tankegods i dagens reindrifftslov av 2007.

2 Fra hevdvunnen bruksrett til tålt bruk

2.1 Reindriftssamenes bruksrett bygget på «Lovens Grundsætninger om Hævd paa Brug»

---

¹ Se om begrepet i Rt. 1968 s. 394 Brekkendommen.

Går vi tilbake til midten av 1800-tallet ble reindriftssamenes bruksrettigheter betraktet på lik linje med bøndernes hevdvunne bruksrettigheter. En høyesterettsdom fra 1862 illustrerer dette. Spørsmålet i dommen var om reindriftssamene hadde rett til trevirke på privateid utmark i Vefsn. Høyesterett slo fast at reindriftsamene hadde en slik rett fra gammelt av og at deres rett bygget på «Lovens Grundsætninger om Hævd paa Brug».²

Også Lappekodisillen av 1751 anerkjente reindriftssamenes gamle sedvanerettigheter, se § 10:

«Saasom Lapperne behøve begge Rigers Land, skal det efter gammel Sædvane være dennem tilladt, Høst og Vaar, at flytte med deres Rehn-Hiorder over Grendsen ind i det andet Rige.»

Det er ikke Lappekodisillen som etablerte denne retten for samene, kodusillen anerkjente den rett som allerede var etablert gjennom gammel sedvane.

At reindriftsretten har et selvstendig rettsgrunnlag i kraft av gammel sedvane hevdes også av T. H. Aschehoug i Norges nuværende Statsforfatning fra 1875, hvor han riktignok bare uttaler seg om dannelsen av folkerettslige regler og svenske samers rett til reinbeite i Norge. Det heter her at selv om Norge skulle ha en rett til å si opp Lappekodisillen, så betyr ikke det at Norge hadde rett til å stenge grensen for de svenske samers reindrift, idet en sedvanemessig overflyttingsrett var ervervet før Lappekodisillens vedtagelse. Og han uttaler om denne sedvaneretten:

«En saadan Sædvane hviler aabenbart ikke paa samme Slags Forudsætninger som dem, der kunne antages at have fremkaldt en international Overeenskomst. Den omhandlede Sædvane er udsprungen af Lappernes Leveviis og Naturen i de Egne, hvor de opholde sig. Den må derfor i ethvert District have dannet sig uafhængigt af, hvad der fandt Sted eller tillodes i andre Egne, overhovedet uafhængigt af politiske Forhold. Om Norge nu end er berettiget til at opsigte Overenskomsten, er det slet ikke sagt, at det også har Ret til at bryde den Sædvane, ifølge hvilken de svenske Lapper i umindelige Tider hver Vaar have søgt ned til den norske Kyst.»³

Dette syn på rettsgrunnlaget for reindriftssamenes rettigheter forfekter han også som medlem av Stortingets konstitusjonskomité under behandlingen av Fælleslappeloven.⁴

Fælleslappeloven av 1883 regulerte først og fremst forholdet mellom reindriften og jordbruket. Ifølge loven måtte reindriften vike for landbrukets oppdyrking, men samtidig var

---

2 Høyesterettsdom av 21. juni 1862. Dommen er i sin helhet gjengitt i NOU 1984: 18 Om samenes rettsstilling, s. 654-657.

³ *Norges nuværende Statsforfatning*, Bind I, Christiania 1875 s. 75.

⁴ Indst. O. IV. (1882) s. 14. Se nærmere Kirsti Strøm Bull, *Studier i reindriftsrett*, 1997, s. 38.

lovgiver opptatt av at beiteretten ikke måtte bli illusorisk. Fælleslappeloven bestemte at hvis områder av hensyn til jordbruket ble tatt fra reindriftssamene, skulle disse som kompensasjon tildeles annen tjenlig beitemark av staten. Slike tildelte områder skulle være beskyttet mot inngrep fra «den jorddyrkende Befolkning». Fælleslappeloven la således til grunn at det var areal nok til begge næringer, og at konflikter kunne løses ved en omfordeling av områder.

2.2 Lappekommisjonene

Knappe 10 år senere blir det i klarere politiske ordelag fremholdt at reindriften må vike for jordbrukets interesser. Dette kommer blant annet til uttrykk i innberetningene fra Lappekommisjonen av 1889⁵ og Lappekommisjonen av 1892.⁶ Lappekommisjonen av 1892 uttaler om Fælleslappeloven av 1883 at den er «det første Skridt til Gjennemførelse af Regler sigtende paa en regulerende Indflydelse under den paagaende Kulturkamp, om hvis endelige Udfald i Tidens Løb Meningerne neppe kunne være delte».⁷

Og i innberetningen fra Lappekommisjonen av 1889 heter det at reindriften ikke kan «paaregne mange Forsvarere for sin økonomiske Berettigelse». Kommisjonen er derfor ikke i tvil om at «der ingen Føie er til i disse Trakter at opretholde Rensdyrdriften som en for Alle og Enhver fri Næring.» Riktignok blir det gitt uttrykk for at man må respektere lappenes rettigheter. Men «naar man skal veie Lappernes og de Fastboendes gjensidige Rettigheder og Forpligtelser mod hinanden, kan man ikke glemme deres Næringsveies forskjellige Vilkaar, og at Jordbrugeren under det flittige og møisommelige kultiverende Arbeide ofte er paalagt store Tyngsler og Byrder, medens Lappen, hvis Tilværelse vexler mellem Strabadser og Dovenskab, som regel gaar ganske fri for saadanne.»⁸

Også den tredje lappekommisjonen, Lappekommisjonen av 1897,9 har et klart budskap om at reindriften må vike for jordbrukets utvikling – vike for «Udviklingens ubønhørlige Lov»:

«En interessestrid som den, der saaledes nødvendigvis maa herske mellem Jordbrugeren og Flytlappen, kan under Forholde som vore, der ikke gjør en territorial Afgrænsning vel mulig, ikke finde sin Løsning under absolut ligelig Hensyntagen til begge Sider. Der maa derfor træffes et Valg mellem disse Interesser og Valget maa selvsagt bestemmes ikke mindst af Hensynet til de paagjældende Interessers relative Betydning for Samfundet som saadant. Dette Valg kan da ikke være tvivlsomt. Det tilsiges af Udviklingens ubønhørlige Lov.

---

⁵ Kommisjonens oppdrag var «Undersøgelse af Lappeforholdene i Hedemarkens, Søndre- og Nordre Trondhjems Amter». Dens innberetning ble avgitt 1892.

⁶ Kommisjonens oppdrag var å undersøke "Lappeforholdene i Nordlands Amt". Dens innberetning ble avgitt i 1894.

⁷ Indberetning 1894, s. 102.

⁸ Indberetning 1892 s. 33.

⁹ Kommisjonens oppdrag var å vurdere nye lovregler til erstatning for Fælleslappeloven.

Kulturlivets Fremadskriden med Tilbagetrængen af gamle Naturlivs Former har historisk Berettigelse. Et Forsøg fra Samfundets Side paa at trodse denne Tingenes naturlige Gang eller paa at hindre den Forrykkelse i Ballancen mellem de herpaagjældende Interesser, som deraf er Følgen, vilde være stridende mod Samfundsordningens Idé og i bedste Fald blive frugtesløs.»¹⁰

I innberetningen fra Lappekommissjonen av 1897 gis det et meget negativt bilde av reindriften. Spesielt er det de skadene reindriften gjør på skogen som fremheves. La meg trekke fram noen eksempler på ordbruken.

«I Kautokeino Herred, der har engang Furuen voxet i alle Strækninger, langs Elv og Vand. Og nu? Nu tæller man de Stammer, som endnu staar tilbage, ikke i Tylvter, men stykkevis, og et fattig Birkekrat breder sig over de Strækninger, som engang bar grønne Skoge. Lappen og Renen har fuldendt Ødelæggelsen! Ild har herjet, og Renen har ikke skaanet den Gjenvæxt, som maatte spire op af Asken. Furuen er borte, og snart vil ogsaa Birkens Tur komme.»¹¹

Om furuskogen i Tana heter det:

«Langs Tanaelven, der har i ældre Tider Furuskogen strukket sig længere ud mod Kysten end nu. Det er ikke saa ret længe siden, at den sidste Furustamme faldt ved Masjok - Flytlapperne havde i Aarrækker brugt den som Maal for Rifler! Nu maa man ti Mil og længere op i Landet før man finder Furu og det ikke som sammenhængende Skog.»¹²

Forholdene i Skoganvarre beskrives slik:

«... her er omtrent al gjenvæxt dræbt. Lapperne har i Aarrækker trukket derover med sine Ren, og nu staar Tusinder af hvide spøgelsesagtige Pinder som ligesaa mange Gravkors over den Skog, der blev dræbt i sin fagreste Ungdom. Saa fuldstændig har Ødelæggelsen været, at det nu kun er et Tidsspørgsmaal, naar disse Strækninger gaar over til Birk.»¹³

---

¹⁰ Indstilling 1904, s. 196. Flere sitat fra Lappekommissjonen 1897 om forholdet reindrift/jordbruk er gjengitt i Kirsti Strøm Bull, Nils Oskal og *Mikkel Nils Sara, Reindriften i Finnmark – Rettshistorie 1852 – 1960*, 2001, s. 230.

¹¹ Indstilling 1904 s. 138.

¹² Op. cit. s. 139.

¹³ Op. cit. s. 139.

Og om forholdene i Altadalen heter det:

«Ogsaa længer op i Altendalen ... gjør Renen aarvist Skade i Furuskogen. Lapperne har for Skik her under Tur til og fra Markedet at stoppe op. Kaffekjedlen frem, Brændevinsankeret prøves, der gjøres Ild op i Furuskoge, medens Renen bindes i Smaafuruen eller slippes løs i Skogen.»¹⁴

2.3 Lappekodisillen og Karlstadforhandlingene i 1905

Lappekommissjonen av 1897 som kom med sin innstilling i 1904, ville ha slutt på svenske samers sommerbeite i Norge. Lappekodisillen måtte derfor sies opp. Aschehougs syn på svenske samers sedvanemessige rettigheter ble sterkt imøtegått av kommissjonen. I en juridisk utredning skrevet for kommissjonen hevdet professor Nikolaus Gjelsvik at samene på svensk side ikke kunne påberope seg noen sedvanemessige rettigheter til å beite med sine rein på norsk side av grensen.¹⁵

Under Karlstadforhandlingene i 1905 var et av Norges krav at Lappekodisillen skulle sies opp og svenske samer utestenges fra sine gamle beiteområder i Norge. Under forhandlingene ble alle problemene knyttet til reinnomadisme fremhevet, ikke bare den fra svenske samers side, men også norske samers nomadisme. La meg trekke frem noen eksempler slik det fremgår av referatene fra Karlstadforhandlingene.¹⁶ Utenriksminister Løvland uttalte:

«En nomadebefolkning vil i alle civiliserede samfund volde store vanskeligheder, og større bliver disse, jo mer civilisationen breder sig i de egne, hvor nomadefolkene færdes. [...] Saavel i Sverige som i Norge har de fastboendes og lappernes interesser vanskelig kunnet forenes og i begge lande har de fastboende trykket lapperne tilbage.»¹⁷

En annen av de norske forhandlerne, Benjamin Vogt, fremholdt at humanitære hensyn tilsa at man ikke «ved kunstige midler søgte at holde liv i et nomadefolks levevis, der ikke kunde forenes med udviklingen.» Det var riktigere gjennom human lovgivning å «tvinge disse folk

---

¹⁴ Op. cit. s. 139.

¹⁵ Se Gjelsviks utredning *Er Norge forpligtet til at taale de svenske Lappers Renbeiting her i Riget*, avgitt for Lappekommissjonen av 1897, og gjengitt i dennes innstilling av 1904, s. 97 flg. Om sedvanerettsspørsmålet se s. 101-102.

¹⁶ Andreas Urbye: *Karlstadforhandlingene 1905*, Oslo 1953

¹⁷ Urbye (1953) s. 38.

over til som fastboende at føre et annet levevis.»¹⁸ Det var av avgjørende betydning å etablere en fastboende befolkning i nord:

«En national befolkning - en befolkning af norske jordbrugere, der ved sin næring var knyttet til bostedet og som havde en udpræget norsk nationalfølelse, var det beste værn mod faren fra øst.»¹⁹

Statsminister Michelsen fremholdt at flyttsamene var til hinder for oppbyggingen av en nasjonal politikk i nord:

".... det [var] for Norge en livssag ikke at paatage sig forpliktelse, som kunde hindre et energisk arbeide for vor nationale politik nordpaa. Flytlappernes trafik i Tromsø og Finmarkens amter gjør det meget vanskelig for os at nationalisere disse amter.»²⁰

Karlstadforhandlingene om reinbeitespørsmålet endte med at Norge måtte oppgi sitt krav om å si opp Lappekodisillen.²¹ Men konflikten med Sverige om den grenseoverskridende reindriften fortsatte i årene etter unionsoppløsningen. Norges politiske mål var i størst mulig utstrekning å få begrenset de svenske samers rett til sommerbeite i Norge.

Erling Lae viser i sin hovedfagsavhandling *Fra Karlstadkonvensjon til reinbeitekonvensjon*²² hvordan norske myndigheter under denne striden på alle mulige måter søkte å hindre at samene ble omtalt som urbefolkning. Det ville svekke Norges omdømme i utlandet hvis konflikten om reinbeitespørsmålet ble oppfattet som en konflikt med landets urbefolkning. I 1909 reagerte Utenriksdepartementet på turistbrosjyrer som omtalte samene som Norges urbefolkning. Det ble rettet en henvendelse til de aktuelle reiselivsselskapene om å fjerne opplysningene i turistbrosjyrene om samene som landets urbefolkning. Slike opplysninger ville skade norske interesser og var dessuten heller ikke korrekte.²³ Utenriksdepartementet henvendte seg også flere ganger i 1909-1910 til Aftenposten og beklaget at avisen hadde artikler som omtalte reindriften med sympati.²⁴

---

¹⁸ Op. cit. s. 47.

¹⁹ Op. cit. s. 48.

²⁰ Op. cit. s. 49.

²¹ Nærmere om reindriftsspørsmålene under Karlstadforhandlingene, se Kirsti Strøm Bull, 'Lappekodisillen og 1905' I *Rett, Nasjon, Union*, red: Ola Mestad og Dag Michalsen, 2005.

²² Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo, 1975, publisert i *Diedut* nr. 4/2003.

²³ Erling Lae, *Diedut* nr 4/2003 s. 138.

²⁴ Op. cit. s. 138-139.

2.4 Reindrifftsloven av 1933

Fælleslappeloven av 1883 ble avløst av reindrifftsloven av 1933. I forarbeidene til 1933-loven finner vi - i mer moderne språkdrakt - utsagn fra Lappekommissjonen av 1897, se *Utkast til lov om reindrifften* 1922.²⁵ Holdningen til reindrifften som en hemsko for utviklingen, ikke minst landbrukets utvikling, satte et sterkt preg på 1933-loven. Lovens navn var *Lov om reindrifften*, men var ikke en lov for å ivareta reindrifften som næring. Det var først og fremst en lov for å ivareta landbrukets interesser overfor reindrifften.

Reindrifftsloven av 1933 bygget på det prinsipp at reindrifftens rettigheter og plikter var uttømmende regulert i loven. Riktignok var det i lovens forarbeider gitt uttrykk for at reindrifftens bruk av andres grunn har vært «bygget på det historisk tilblevne, fra alders tid nedarvede forhold». Men samtidig heter det i forarbeidene at «Lappenes rendrift må vike for utviklingens ubønhørlige lov»:

«Under avgjørende hensyntagen til landbonæringens interesser og berettigede krav på videre utvikling og idetheletat til de pågjeldende landsdeles fortsatte bebyggelse og oppdyrkning å søke grensene for lappenes rendrift i vort land optrukne således, at denne kan inntil videre bestå som næringsvei, men med minst mulig adgang til å virke som hemsko på jordbruket.»²⁶

Og videre:

«I og med dens [rendriftens] stilling som en historisk overlevering, der i ikke ringe grad virker som hemsko på utviklingen av bedre berettigede og formålstjenligere samfundsinteresser, er grensene for dens krav givne. Og disse grenser må efter forholdets natur bli vikende.»²⁷

Reindrifften var en døende næring og i lovens forarbeider gis det en beskrivelse av hvordan man tenker seg at overgangen fra reindrifftsnomadisme til fastboende gårdbruker vil skje.²⁸ Reindrifftssamenes beiterett ble betraktet som en *tålt bruk*, en bruk som ikke var forankret i en rettighet.

At det var snakk om bare en *tålt bruk* er også slått fast i en høyesterettsdom fra 1955, Rt. 1955 s. 361 *Marsfjelldommen*. Selv om reindrifftssamene her kunne vise til en flere hundre år gammel bruk, en bruk som forelå da bøndene slo seg ned i området, ga ikke det samene noen

---

²⁵ Utkastet fra 1922 var en ènmanns-utredning ført i pennen riksadvokat P. Kjerschow. Han var også medlem av Lappekommissjoen av 1897.

²⁶ Utkast 1922, s. 43.

²⁷ Op. cit. s. 45.

²⁸ Op. cit. s. 45. Hvordan dette vil skje er gjengitt i Kirsti Strøm Bull, Nils Oskal og Mikkel Nils Sara, *Reindrifften i Finnmark – Rettshistorie 1852 – 1960*, 2001, s. 233.

rett. Reineiernes rett til å benytte utmarken var ifølge Høyesterett uttømmende regulert i loven. Utover de rettigheter loven ga, kunne det ikke etableres rettigheter basert på alders tids bruk.

3 Reindrifftsloven av 1978 – tilløp til en sterkere bruksrett.

I 1960 ble det nedsatt en komité, Reindrifftslovkomitéen, som fikk i oppgave å utarbeide forslag til ny reindrifftslov som skulle erstatte loven fra 1933. Reindrifftslovkomiteen kom med sin innstilling i 1966, og her fremheves reindrifftssamenes gamle sedvanemessige rettigheter. Dette var ifølge Reindrifftslovkomiteen rettigheter som ikke uten videre kunne settes til side ved lov, slik 1933-loven la til grunn. Reindrifftssamene måtte gjennom sin historiske bruk av beitelandet innrømmes et sterkere vern for sine rettigheter.

Lovkomiteen foreslo at det i loven uttrykkelig skulle sies at reindrifftssamenes rettigheter hvilte på alders tids bruk og at deres rettigheter hadde et ekspropriasjonsrettslig vern. Reindrifftslovkomiteens syn på reindrifftssamenes bruksrettigheter fikk tilslutning av Høyesterett i to avgjørelser i 1968, Rt. 1968 s. 394 *Brekkendommen* og Rt. 1968 s. 429 *Altevanndommen*.²⁹

Reindrifftslovkomiteens forslag til reglene om reindrifftens rettsgrunnlag og rettighetenes ekspropriasjonsrettslige vern fikk imidlertid kraftig motstand fra jordbruks- og skogbruksorganisasjonene. Deres motstand vant fram i Landbruksdepartementet. Ifølge departementet skulle den nye reindrifftsloven bygge på det samme prinsipp som 1933-loven, nemlig at reindrifftssamenes rettigheter var uttømmende regulert i loven:

«Hvilke rettigheter som til enhver tid skal tillegges reindrifftsnæringen, må bli å avgjøre på grunnlag av en interesseavveining mot tilgrensende næringer og interesser ut fra et samfunnsmessig helhetssyn.»³⁰

Selv om det i de to høyesterettsavgjørelsene fra 1968 ble anerkjent at reindrifftssamenes rettigheter hvilte på alders tids bruk og ikke alene på lovens regler, ville altså ikke Landbruksdepartementet at dette skulle nedfelles i loven. I forarbeidene nevner ikke departementet de to høyesterettsavgjørelsene med ett ord.

I lovproposisjonen tar Landbruksdepartementet riktignok avstand fra tidligere tiders karakteristikkk av reindrifftssamenes bruk som bare en tålt bruk, men departementet omtaler fortsatt reindrifftssamenes rettigheter som en svak rettighet. Departementet uttaler:

---

²⁹ Disse to dommene brøt med Høyesteretts syn i Marsfjelldommen fra 1955.

³⁰ Ot.prp. nr. 9 (1976-77) s. 42.

«Reindriftens rettigheter har aldri vært av en slik art at eierens normale bruk av sin eiendom f.eks. gjennom oppdyrking, slått, bufebeiting og skogkultur har måttet vike.»³¹

Departementet erkjente imidlertid at i forhold til ekstraordinære tiltak som vassdragsregulering, industribygging m.v. var reindriftens rettigheter vernet i samsvar med vanlige ekspropriasjonsrettslige grunnsetninger. Departementet sikter nok her til *Altevanndommen* fra 1968, men altså uten å nevne den.

Et mindretall i Stortingets landbrukskomité, representantene fra SV, Høyre og Senterpartiet, ville i likhet med Reindriftslovkomiteén av 1960 ha en uttrykkelig bestemmelse om at reindriftssamenes rettigheter hadde et ekspropriasjonsrettslig vern mot vesentlige inngrep i beiteområdet, uavhengig av om inngrepet var industriutbygging, nydyrking eller skogplanting. Disse medlemmene viste til at «reindriftssamene sine rettigheter etter nyere rettspraksis har ekspropriasjons- og erstatningsvern».³²

Under Odelstingets behandling fremmet Harald U. Lied fra Høyre forslag om utsettelse av lovforslaget, da han mente Stortinget hadde fått for liten tid på lovsaken. Et av de spørsmål som han mente måtte utredes nærmere var reindriftens ekspropriasjonsrettslige vern.³³ Utsettelsesforslaget ble vedtatt og lovforslaget sendt tilbake til regjeringen. I tillegg ble regjeringen anmodet om at forslaget til reindriftslov ble oversatt til samisk i god tid før saken på nytt skulle komme til Stortinget.

Landbruksdepartementet fant ikke å kunne slutte seg til forslaget fra Høyre, Senterpartiet og SV om lovfesting av reindriftens ekspropriasjonsrettslige vern. Da forslaget til reindriftslov på nytt ble behandlet av Landbrukskomiteen, opprettholdt mindretallet kravet om lovfesting av det ekspropriasjonsrettslige vernet for alle typer av inngrep som var av vesentlig skade for reindriften.

Det ble en omfattende debatt i Odelstinget, og debatten dreide seg først og fremst om reindriftens rettigheter og dens ekspropriasjonsrettslige vern.³⁴ Mindretallet ønsket at rettighetene klarere skulle komme til uttrykk i loven og at ekspropriasjonsvernet skulle få uttrykkelig hjemmel i reindriftsloven. En slik lovfesting var ønskelig, ikke minst fordi uavklarte rettsforhold gjennom årene hadde skapt mye strid og uro mellom reindriften og storsamfunnet. Senterpartiets representant Johan J. Jacobsen uttalte:

«Det ytre press på naturgrunnlaget må møtes med en klargjøring av og et vern om samenes rettigheter. Mange ting er fortsatt uklare her, men et riktig skritt på veien

---

³¹ Op. cit. s. 43.

³² Innst. O. nr. 98 (1976-77) s. 7.

³³ Stortingsforhandlinger 1976-77, 8. del, Forhandlinger i Odelstinget, s. 742.

³⁴ Odelstingsbehandlingen utgjør 34 sider i Stortingsforhandlingene. Stortingsforhandlinger 1977-78, 8. del, Forhandlinger i Odelstinget, s. 212-246.

vil være å bringe ekspropriasjons- og erstatningsvernet inn som en del av lovverket.»³⁵

Statsråden og talere fra flertallet avviste en slik lovfesting med at reindriftsloven ikke er en rettighetslov, men en næringslov.

Å karakteriseres reindriftsloven av 1978 som bare en næringslov er misvisvisende. Loven regulerer i utstrakt grad reindriftssamenes *rettigheter* ikke minst deres beiterettigheter i konkurranse med landbrukets bruk. Her gir reindriftsloven av 1978 i likhet 1933-loven landbruket en fortrinnsrett til fortrensel for reindriftssamenes hevdvunne rettigheter.

Nettopp det forhold at reindriftssamenes rettigheter er blitt betraktet ut fra synsvinkelen næringsrett, har som påpekt av Sverre Tønnesen påvirket vårt syn på deres rettigheter. Mens man tidligere snakket om «fjellfinnernes» eller «fjellappenes» rettigheter, altså fokuserer på utøverne - personene, begynner man med 1933-loven å snakke om reindriftens rettigheter, og det skjer en dreining i omtalen av rettighetene med fokus på næringsretten.

En næringsrett er noe mer ubestemmelig, og noe som i større utstrekning kan reguleres gjennom lov enn en bruksrett til arealer. Tønnesen peker på at man i reindriftsloven av 1933 hadde konsentrert oppmerksomheten omkring retten til å drive reindrift, og bygget loven opp omkring denne «næringsrett», og han sier videre:

«I vår juridiske tradisjon har man lett for å oppfatte en "næringsrett" som mindre beskyttet enn en "tinglig rett". Her må man imidlertid skjære inn til kjernen av problemene. Og da bør det etter min mening ikke være stor tvil om at for eksempel flyttsamenes rett til å drive reindriftnæring på en bestemt måte og på et bestemt sted ikke bør bedømmes annerledes enn sør-norske bondegruppers rett til å drive jordbruk, selv om disse beskyttes av termer som "eiendomsrett" til grunn og "særrett" i allmenning.»³⁶

Et oppgjør med synet på reindriftssamenes rettigheter som alene en næringsrett ble tatt i *Selbuddommen*, Rt. 2001 s. 769, hvor Høyesterett klart slår fast at reindriftssamenes rettigheter er en bruksrett. Det heter videre at denne retten omfatter ikke bare en beiterett, men også andre tilknyttede rettigheter som rett til å ha anlegg som trengs for reindriften, rett til brensel, trevirke m.m. Førstvoterende uttaler at «når beiterett er ervervet ved alders tids bruk, vil dette som alminnelig regel medføre at samene også har ervervet de tilknyttede rettigheter».

---

³⁵ Op. cit. s. 222. Han kritiserte også Landbruksdepartementet for at lovforslaget tross oppfordringer fra et samlet odelsting året før ikke var oversatt til samisk. Johan J. Jacobsen fikk fra representanter for flertallet kritikk for at han ikke ivaretok landbrukets interesser mot reindriften.

³⁶ Sverre Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark*, 2. utg. 1979 s. 188.

Først ved reindriftsloven av 2007 er det fastslått i lovteksten at reindriftssamenes rettigheter i det samiske reinbeiteområde er forankret i alders tids bruk. Men formuleringen har fortsatt preg av næringsrett. I lovens § 4 heter det:

«Den samiske befolkningen har på grunnlag av alders tids bruk rett til å utøve reindrift innenfor de delene av fylkene Finnmark, Troms, Nordland, Nord-Trøndelag, Sør-Trøndelag og Hedmark hvor reindriftssamene fra gammelt av har utøvet reindrift (det samiske reinbeiteområdet).» (uthevet av meg)

Paragraf 4 slår videre fast at disse rettighetene har et ekspropriasjonsrettslig vern:

«Ved inngrep i reindriftssamenes reindriftsrettigheter skal det ytes erstatning i samsvar med alminnelige ekspropriasjonsrettslige grunnsetninger.»

Dette er bestemmelser som tilsynelatende likestiller reindriftssamenes rettigheter med andre hevdvunne rettigheter, men som vi skal se gjelder dette fortsatt ikke fullt ut. Også etter loven av 2007 har reindriftssamene fortsatt en svakere rett overfor jordbruket.

4 Nærmere om reglene om erstatningsansvar for beiteskader – reglene i 1933-loven, 1978-loven og 2007-loven

4.1 Ansvarsreglene i 1933-loven

Som nevnt foran var reindriftsloven av 1933 en lov som først og fremst ivaretok landbrukets interesser overfor reindriften. Dette kommer særlig til uttrykk i de strenge reglene om erstatningsansvar når rein gjorde skade på landbruksjord. Ansvarsreglene var strengere enn de regler som gjaldt for andre beitedyr. Skade som reinen forårsaket, var også sanksjonert med straff. Videre var som nevnt lovens prinsipp at reindriftens rettigheter var uttømmende regulert i reindriftsloven. Dette innebar at selv om reindriftssamene kunne vise til en bruk i alders tid på et område, måtte deres bruk vike for landbrukets ekspansjon uten krav på kompensasjon hverken i penger eller tildeling av annet beiteland. Reindriftssamer opplevde at beiteområder som de hadde benyttet i uminnelige tider, ble lagt ut til nydyrking uten at de fikk kompensasjon for tapt beiteland. Reindriftssamene ble tvert om erstatningsansvarlige hvis reinen kom inn på denne nydyrkingen. I tillegg risikerte de et straffeansvar.

Et eksempel på en slik situasjon har vi to høyesterettsavgjørelser på midten av 1970-tallet, Rt. 1975 s. 796 og Rt. 1978 s. 1202. I saken fra 1975 ble Riast/Hylling reinbeitedistrikt pålagt erstatningsansvar for skade på en nydyrking anlagt midt i reinens trekklei. I saken fra 1978 ble det reist straffesak mot en reineier i det samme distriktet fordi reinen fortsatt kom inn på den aktuelle nydyrking. Det fremgår av opplysningene i de to sakene at grunneieren hadde fått tildelt nydyrkingsarealet ved et større jordskifte. Grunneieren fikk bureiserstatus og han

dyrket fra 1971 opp 145 dekar. Innmarken var lagt midt i reinens trekklei og praktisk talt all rein i distriktet passerte området på vei fra sommerbeite til vinterbeite. Lappefogden hadde i 1971 advart mot nydyrking i denne trekkleien, og ifølge den reindriftssakkyndige i straffesaken var denne nydyrkingen et utpreget eksempel på manglende hensyn overfor reindriftssamenes interesser.

I Gauldal herredsrett var reinbeitedistriktets reineiere pålagt å betale erstatning til grunneieren. Reinbeitedistriktet anket til Høyesterett og hevdet at erstatningsutmålingen i underretten måtte oppheves. De mente at nydyrking i slikt omfang som her ikke kunne omfattes av reindriftslovens regler om objektivt ansvar.

Reineierne vant ikke fram. Ifølge Høyesterett (Kjæremålsutvalget) ga reindriftsloven grunneieren rett til full erstatning uavhengig av gjerde eller ikke. Kjæremålsutvalget uttalte:

«Det dreier seg i det foreliggende tilfelle om skade på innmark som klart omfattes av lovens ord, og Kjæremålsutvalget kan i likhet med de foregående instanser ikke finne at den omstendighet at det dreier seg om nyoppdyrket område av større omfang, gir grunnlag for en innskrenkende tolking slik at reindriftslovens objektive erstatningsregler ikke skulle få anvendelse. Etter utvalgets mening må det også når det gjelder nydyrkingsfelter lovendring til for at skade voldt På område som ikke er innhegnet med gjerde som freder mot rein, skal være unntatt fra lovens regler.»

Det ble heller ikke snakk om å reduksjon av erstatningen siden nydyrkingen ikke var gjerdet inn. Etter de alminnelige erstatningsrettslige regler har skadelidte en plikt til å bidra til reduksjon av skaden som nettopp gjennom et gjerde, og en unnlattelse av dette kan medføre redusert erstatning, se skadeserstatningsloven av 13. juni nr. 26 § 5-1.³⁷ Slike regler gjaldt altså ikke for reindriften.

Noen år senere ble det reist straffesak mot en av reineierne i distriktet, etter at rein under vanskelige værforhold vinteren 1976-77 nok en gang kom inn på den samme innmarken. Reineieren ble frifunnet i herredsretten. Rettens flertall – domsmennene – la avgjørende vekt på at eiendommens nydyrkingsområde var lagt midt i trekkleien mellom reinens sommerbeite og vinterbeite, og grunneieren måtte selv bidra til å holde reinen borte, f.eks. ved vakthold eller

---

³⁷ Se skadeserstatningsloven § 5-1. Bestemmelsens nr. 1 og nr. 2 lyder, og merk særlig nr. 2:

«1. Dersom den direkte skadelidte eller erstatningssøkeren har medvirket til skaden ved egen skyld, kan erstatningen settes ned eller falle bort for så vidt det er rimelig når en tar hensyn til atferden, og dens betydning for at skaden skjedde, omfanget av skaden og forholdene ellers. Dette gjelder likevel ikke dersom skadelidte på skadetiden ikke hadde fylt 10 år.

2. Som medvirkning reknes det også når den direkte skadelidte eller erstatningssøkeren har latt være i rimelig utstrekning å fjerne eller minske risikoen for skade eller etter evne å begrense skaden.»

effektiv inngjerding. Herredsrettens flertall mente at tiltalte etter forholdene hadde gjort det som med rimelighet kunne forlanges for å holde reinen utenfor innmarken.³⁸

Påtalemyndigheten anket til Høyesterett. Høyesterett opphevet frifinnelsesdommen med den begrunnelse at herredsrettens flertall ikke godt nok hadde begrunnet hvorfor tiltalte ikke kunne gjort enda mer for å unngå at reinen kom inn på innmarken.

Et eksempel på de strenge erstatningsreglene ser vi også i en høyesterettssak fra 1967, Rt. 1967 s. 1265. Saken gjaldt erstatning for beiteskade på slåtteland i Troms fylke som «år om annet har vært brukt og brukes til slåtte». I følge Høyesterett (Kjæremålsutvalget) hadde grunneieren ingen alminnelig gjerdeplikt for å beskytte slåttelandet mot skade fra rein. Grunneierne hadde avslått et tilbud om statlig tilskudd til inngjerding av slåttelandet, men dette påvirket ikke hans rett til full erstatning for skaden reinen forårsaket på slåttelandet.

4.2 Ansvarsreglene i 1978-loven

De strenge erstatningsreglene i reindriftsloven av 1933 ble videreført i 1978-loven og det samme gjaldt reglene om at reindriftssamene uten kompensasjon måtte finne seg i tap av beiteland til landbruket.³⁹ Erstatningsreglene i 1978-loven var faktisk enda strengere overfor reindriftssamene enn reglene i 1933-loven.

Et eksempel på erstatningsansvar etter 1978-loven har vi en avgjørelse fra Frostating lagmannsrett i 2002, LF-2002-127. I saken anførte reieneierne at det måtte få betydning for erstatningsspørsmålet at åkeren var uinngjerdet og lå i en gammel trekkei for reinen. Det var også anlagt skogsbilveier som «sluset» reinen inn mot åkeren. Reieneierne mente at de alminnelige erstatningsregler om reduksjon av erstatning hvis skadelidte hadde unnlatt å redusere skaden måtte få anvendelse. Men også i denne saken avviste retten at disse alminnelige erstatningsrettslige prinsippene fikk anvendelse i saken.

4.3 Reindriftsloven av 2007 – ansvarsreglene i 1978-loven er videreført

Reindriftsloven av 1978 ble i 2007 erstattet med en ny reindriftslov. Arbeidet med denne nye loven startet ni år tidligere med oppnevning av Reindriftslovutvalget i 1998. Lovutvalgets mandat var å foreslå endringer i 1978-loven. Mandatet omfattet imidlertid ikke hele loven, men var begrenset til spørsmålene som gjaldt forvaltningen av og de interne forhold i reindriften. Mandatet lød:

---

³⁸ Også mindretallet – rettens formann – hadde adskillig forståelse for flertallets syn, men fant at tiltalte på bakgrunn av erstatningssaken fra 1975 burde ha foretatt seg noe mer for å holde reinen unna innmarken.

³⁹ Prinsippet kommer til uttrykk i 1978-loven § 11 og § 15. Se nærmere Kirsti Strøm Bull, *Studier i reindriftsrett*, 1997 s. 55-70. Se foran om debatten i Stortinget om reindriftsloven av 1978, der et mindretall gikk inn for at reindriftssamene skulle få erstatning ved vesentlige inngrep i beitearealet også ved inngrep i landbrukets interesse.

«Utvalget skal gjennomgå reindriftsloven av 9. juni 1978 nr. 49 med sikte på endringer i de bestemmelser som gjelder:

1. Styringen og forvaltningen av reindriften.
2. De interne forhold i reindriften, herunder den enkelte reineiars rettsstilling.»

Mer grunnleggende rettighetsspørsmål for reindriften som reglene om ansvar for beiteskader på jordbruksland og bruksrettigheter i utmark ble unntatt fra Reindriftslovutvalgets mandat. Disse spørsmålene skulle utredes av et nytt Samerettsutvalg.

Reindriftslovutvalget foreslo betydelige endringer i reindriftsloven. De foreslåtte endringene var så omfattende at utvalget fant at endringene ikke kunne innarbeides i 1978-lovens tekst. Av redaksjonelle grunner fremla utvalget derfor forslag til en helt ny lovtekst. Men siden utvalgets mandat var begrenset, var en rekke av bestemmelsene i lovteksten bare en ren videreføring av bestemmelser i 1978-loven. Dette gjaldt blant annet reglene om erstatningsansvar ved beiteskader. Som vist var reglene i 1978-loven om erstatningsansvaret en videreføring og innstramming av reglene i 1933-loven. Reglene i 2007-loven om erstatningsansvar for beiteskader har således sine røtter godt plantet i det som var synet på reindriften rettigheter på 1930-tallet.⁴⁰

Reindriftslovutvalget avga sin innstilling i 2001, se NOU 2001: 35 *Forslag til endringer i reindriftsloven*. Sels år i 2007 senere ble ny reindriftslov vedtatt. Samme år kom Samerettsutvalget 2 med sin innstilling, NOU 2007: 13 *Den nye sameretten*. Et enstemmig Samerettsutvalg foreslo endringer i reindriftsloven, herunder i reglene om erstatningsansvar for beiteskader. I følge Samerettsutvalget innebar ansvarsreglene i reindriftsloven en klar diskriminering av reindriften. Samerettsutvalget foreslo endringer som innebar at det ble like ansvarsregler for rein og andre beitedyr. Forslagene fra Samerettsutvalget til endringer i reindriftsloven er ennå ikke fulgt opp.

Den manglende oppfølging av forslagene fra Samerettsutvalget er kritisert av Høyesterett i 2018 i en sak om ansvar for beiteskader på innmark, se HR-2018-872-A. Rein i Femund sitje kom i november 2012 inn på uinngjerdet innmark i Os kommune. Vær- og føreforholdene gjorde det svært vanskelig for reineierne å hindre at reinen beveget seg ned mot innmarken. Først ved årsskiftet ble det mulig å lede reinen bort fra området.

Grunneierne krevde erstatning og i lagmannsretten ble ti grunneiere tilkjent erstatning på til sammen kr. 280 000. Reineierne hevdet at erstatningen måtte reduseres eller falle bort på grunn av manglende inngjerding av innmarken, men dette ble avvist. Lagmannsretten viste til tidligere rettsavgjørelser om tilsvarende spørsmål og uttalte:⁴¹

---

⁴⁰ Nærmere om dette i Kirsti Strøm Bull, *Reindriftsloven – Lovkommentar*, 2020, s. 235-244.

⁴¹ På grunn av overgangsregler i forbindelse endringer i jordskifteprosessreglene, ble saken behandlet i tre rettsinstanser før saken kom til Høyesterett.

«Noen generell plikt for grunneiere til å beskytte sin avling mot skade fra rein ved å sette opp gjerder er ikke etablert i norsk rett, jf. Rt-1967-1265, og LF-2002-127. Det faller derfor ikke inn under medvirkning, at grunneieren på generell basis ikke har satt opp gjerder og beskyttet sin innmark på denne måten. Selv om det er svært gode muligheter for å finansiere slike gjerder med tilskudd, kan det likevel ikke ut fra dagens lov pålegges grunneierne en generell plikt til å beskytte sin avling mot skade av rein.»

Høyesterett var imidlertid denne gangen av en annen oppfatning, og opphevet lagmannsrettens erstatningsutmåling. Ifølge Høyesterett måtte de alminnelige regler om skadelidtes medvirkning og lempning av erstatningsansvaret i skadeserstatningsloven få anvendelse også ved ansvar for reinbeiteskade.

Høyesterett uttaler seg sterkt kritisk til reindriftslovens ansvarsregler. Høyesterett påpeker at reglene om ansvar for beiteskader er preget av et foreldet syn på forholdet mellom reindrift og jordbruk. Forarbeidene til dagens ansvarsregler finner vi jo i forarbeidene til 1933-loven. Og førstvoterende dommer uttaler med tilslutning av de øvrige dommere at forarbeidene gir et klart preg av å være skrevet i en tid hvor synet på samenes rettigheter var et annet enn i dag:

«Når man leser lovforarbeidene gir disse et klart preg av å være skrevet i en tid hvor synet på samenes rettigheter var et annet enn i dag. Gjennomgangen av de eldste forarbeidene viser en lite ærerik historie og en nedvurdering av samisk reindrift sammenholdt med jordbrukets interesser som det ikke er grunnlag for. Etter mitt syn er det blant annet ut fra dette uheldig at reglene for ansvar og erstatning ikke ble revidert i forbindelse med vedtakelsen av reindriftsloven av 2007.» (avsnitt 66)

Høyesterett gir også uttrykk for at de strenge ansvarsreglene kan være i strid med Grunnloven:

«**Oppsummert** viser gjennomgangen av ansvarsreglene for skade voldt av rein, sammenliknet med de tilsvarende reglene for skade voldt av andre beitedyr, ulikheter i ansvarssubjekt, ansvarsform og muligheten for å fri seg fra ansvaret. Det kan derfor stilles spørsmål ved om reindriftsloven § 67 er i samsvar med Grunnloven § 108, § 98 og tilsvarende bestemmelser i internasjonale konvensjoner som SP og ILO nr. 169.» (avsnitt 90)

Høyesterett viser videre til at FNs menneskerettskomité har rettet kritikk mot Norge for manglende oppfølging av Samerettsutvalgets utredning. Førstvoterende uttaler:

«Jeg viser her til at det nå er gått mer enn ti år siden Samerettsutvalget avga sin utredning, og ved behandlingen av Norges 7. periodiske rapport om tiltak truffet for å gjennomføre og ivareta de rettigheter som er anerkjent i SP, jf. Artikkel 40,

rettet FNs menneskerettskomité 5. april 2018 kritikk mot Norge for manglende oppfølging av utredningen.» (avsnitt 91)

Landbruksdepartementet har ennå - fire år senere - ikke tatt initiativ til endring av reglene.

5 Yngvar Nielsens «fremrykningsteori» og Lappekommisjonen av 1889

5.1 Fremrykningsteorien lanseres i 1889

Jeg forlater nå reindriftslovens regler og skal vise hvordan en lære lansert på slutten av 1800-tallet fikk langtrekkende virkning for den sørsamiske reindriften.⁴²

I den sørligste delen av det sørsamiske områdene har det gjennom 1900-tallet vært mange rettstvister om reindriftssamenes rettigheter på privateid grunn. Spørsmålet i sakene har vært om reindriftssamen gjennom alders tids bruk har ervervet beiterett på grunnen. Sentralt i disse sakene har vært spørsmålet om når reindriftssamene kom til området, om det var før eller etter at bøndene tok tvisteområdet i bruk. Videre har spørsmålet vært om samenes påståtte gamle bruk i tvisteområdet kan dokumenteres. Innberetningen til Lappekommisjonen av 1889 har helt opp til i dag vært en sentral kilde i disse sakene. Oppdraget til Lappekommisjonen av 1889 var «Undersøgelse af Lappeforholdene i Hedemarkens, Søndre- og Nordre Trondhjems Amter».⁴³

Samme år som Lappekommisjonen av 1889 ble nedsatt, foretok historikeren og geografen Yngvar Nielsen en fjellvandring i det samme området som kommisjonen skulle undersøke. På sin vandring undersøkte han forekomsten av samiske stedsnavn og kulturminner. Hans vandring skulle snu helt om på tidligere oppfatninger om når samene kom til Rørosområdet. I november 1889 holdt han et foredrag i Det norske geografiske Selskab. Foredragets tittel var «Lappernes fremrykning mod syd i Thronhjems stift og Hedemarkens amt».⁴⁴ Han hevdet her at nordmennene hadde vært først i området, og at samene senere hadde rykket inn i området fra nord. «Uagtet Røros præstegjæld i vore dage har en ikke fåtallig befolkning af lapper, der selv gjør påstand på å være urbefolkningen» er «denne tro» ifølge

---

⁴² Se Sverre Fjellheim, 'Når en professors teori blir en samisk tragedie', I *«En trængslernes historie»: en antologi om museums mannen og historikeren Yngvar Nielsen*, red.: Lise Camilla Ruud og Gro Ween, 2019. Det kan også vises til Kirsti Strøm Bull, 'Yngvar Nielsen med prejudikatvirksomheter. Refleksjoner om historie og juss i høyesterettsdommer om reindriften i de sørsamiske områder' I *Rett - historie – metode*, red.: Dag Michalsen, Rettshistoriske studier, 2004.

⁴³ Kommisjonen hadde fire medlemmer, Gårdbruker Karl Kværness fra Rendalen og gårdbruker H. K. Fosnæs fra Beitstad, overrettssakfører Haakon Berg fra Elverum og lensmann i Røros J. B. Herstad. Det var ingen samer i kommisjonen.

⁴⁴ Foredraget er publisert i selskapets årbok for 1891 s. 19 flg.

Yngvar Nielsen «aldeles uriktig». Samene hadde kommet til området etter at bøndene hadde tatt fjellet i bruk. Hans lære ble kalt «fremrykningsteorien».

Før Yngvar Niensens lanserte sin «fremrykningsteori» var oppfatningen at samene var de opprinnelige beboere som var trengt nordover av den norrønne befolkning. Denne oppfatningen om samene som de opprinnelige beboere hadde betydning for synet på deres rettigheter i de sørsamiske områder. Som eksempel kan det vises til en høyesterettsdom fra 1862. Her heter det ifølge Høyesterett at man må opprettholde og beskytte den bruksrett «Lapperne som de oprindelige Beboere af Landet» har overfor «de indvandrede norske Eiendomsbesiddere».

I Røroskommisjonens innstillingen som var avgitt bare ti år før Yngvar Nielsen lanserte sin «fremrykningsteori», heter det at før Røros kopperverk ble etablert, var Røros herred så godt som ubebodd bortsett fra «nogle nomadiserende Lapper».⁴⁵ Røroskommisjonen viser videre til flere underrettsavgjørelser der samenes rettigheter i området ble begrunnet nettopp i det forhold at de var den opprinnelige befolkning i Rørosområdet.

Ifølge Yngvar Nielsen var det altså tvert om. Av stor betydning for hans lære var det forhold at han på sin vandring hverken hadde funnet samiske stedsnavn eller samiske kulturminner:

«Det er to omstændigheder, som hurtig må falde i øinene, og som i og for sig kunde betragtes som afgørende for spørgsmålet om den lappiske befolknings ælde i Røros- og Fæmundstrakten:

man savner for det første lappiske stedsnavne, og man støder dernæst ikke i fjeldet på sikre lappiske begravelser og offerpladse.»

Yngvar Nielsen mente at samene først kom til søndre del av Trøndelag på slutten av 1600-tallet og til Rørostraktene enda senere - først på midten av 1700-tallet.⁴⁶

---

⁴⁵ Røroskommisjonen ble nedsatt 1875, og dens oppdrag var å undersøke forholdet mellom staten og Røros kopperverk i de skogeiendommer der kobbverket fikk sine forsyninger av trevirke. Kommisjonen er omtalt og deler av den tatt inn i St. prp. nr. 87 (1900-01) s. 2-63 og s. 64-84.

⁴⁶ La meg gjengi en opplysning fra Thomas Robert Malthus dagbok fra en reise i Norge i 1799, selv om denne dagboken neppe var kjent for Yngvar Nielsen. På Røros treffer Malthus direktøren for Røros kopperverk, E.O. Knoph. Malthus var svært opptatt av samene i området, og Knoph fikk ordnet det slik at han traff en samefamilie i Tolga. Knoph opplyste til Malthus at samene var i Rørostraktene før koppverket startet opp, en opplysning stikk i strid med Yngvar Niensens oppfatning 100 år senere. Malthus' reisedagbok ble først tilgjengelig for en bredere lesekrets på 1960-tallet, og ble oversatt til norsk i 1968.

5.2 Lappekommisjonen av 1889 bygger sin innstilling på «fremrykningsteorien»

Lappekommisjonen nedsatt i 1889 kom med sin innberetning i 1892. Yngvar Nielsens lære ble umiddelbart akseptert av kommisjonen, som uttaler:

«Den Paastand, at Lapperne i fordums Tid har havt Tilhold sydligere end nu, saavel i Norge som i Sverige, og at de ere de egentlige Urbeboere, som af Skandinaverne ere drevne mod Nord og bort fra Trakter, hvor de uhindret har kunnet føre Nomadens Levesæt, tør formentlig ikke længere af Nogen fastholdes, efterat det Urigtige i en saadan Antagelse synes tilstrækkelig paavist ved nyere Tids videnskabelige Forskning.»⁴⁷

Lappekommisjonen la Yngvar Nielsens teori til grunn selv om denne var i strid med en rekke andre utsagn som kommisjonen innhentet. På bakgrunn av Yngvar Nielsens lære avviste kommisjonen også opplysningene i Røroskommisjonens innstilling (1879) om at samene var den opprinnelige befolkning i området:

«I Tydalen er nu den almindelige Tro blant Almuen, at Lapperne har søgt Tilhold her i meget lang Tid. Kommissionen har dog ikke erfaret noget, som skulde begrunde den Antagelse, at nomadiserende Lappers Tilhold i Egnen skriver sig fra tidligere Tid end den Schnitler angivne. Kommissionen maa derfor slutte sig til den Mening, at Lapper er komne til Tydalen i den sidste Halvedel af det 17de Aarhundre. ...
..... Naar Røroskommissionen i sin Indberetning Pag. 17 og Pag. 47 anfører, at Lappernes Brug i Røros ifølge ældste Efterretninger har fundet Sted allerede før Oprettelsen af Røros Værk (1644-1646), antages dette ikke korrekt.» (s. 7).

5.3 Høyesterett aksepterer «fremrykningsteorien»

Også domstolen aksepterte raskt Yngvar Nielsens «fremrykningsteori». Dette fremgår av to høyesterettsdommer fra 1890-tallet. Den første fra 1892, Rt. 1892 s. 411, gjaldt krav om erstatning for beiteskader på bøndenes seterslåtter. Fra reindriftssamenes side ble det hevdet at de hadde brukt området før bøndene kom og anla setre og slåtter i utmarken, og at erstatning ikke kunne kreves siden samenes rettigheter i fjellområdet var eldre enn bøndenes. Området hvor seterslåtten lå hadde vært benyttet til reinbeite i uminnelige tider, men reindriftssamene var blitt drevet vekk av bøndene. Reindriftssamene fikk ikke medhold. Under henvisning til

---

⁴⁷ Indberetning 1892, s. 4.

Yngvar Nielsens lære slår Høyesterett fast at samene ikke er de opprinnelige beboere i området, og at deres bruk av utmarken dermed måtte stå tilbake for bøndenes:

«Af en Afhandling av Professor Yngvar Nielsen om Lappernes Fremrykning mod Syd i Trondhjems Stift og Hedemarkens Amt fremgaar det nemlig, at Lapperne paa sin Fremtrængen sydover i Norge i Aaret 1742 endnu ikke havde slaaet sig ned her. Bøndernes Sæterdrift og Slaattemarken i disse Fjeldstrækninger ere selvfølgelig langt ældre.»

Det heter videre i dommen:

«Naar der da fremkommer Kollision mellem Bøndernes Ret til Sæterdrift og Slaattemarken og de nomadiserende Lappers Havneret, derved at Lappernes Renhjorder under sin Omstreifen ved Afbeitning og Nedtrampen ødelægger Sætervoldene og Slaattemarkene, er det liden Opfordring til at løse denne Kollision paa en saadan Maade, at de ældste eksisterende Rettigheder i væsentlig Grad vilde ødelægges til Fordel for de senere opkommende Rettigheder.»

Den andre saken er en dom fra 1897, Rt. 1897 side 759. Også i denne saken gjaldt spørsmålet samenes reinbeiterett i Rørosområdet, i et område nordvest for sjøen Aursunden. Høyesterett la under henvisning til dommen fra 1892 til grunn at de fastboende nordmenn kom før samene til Rørosområdet, og

«at det ikke forholder sig, som tidligere ofte har været antaget, at Lapperne i disse Strøg skulde være de oprindelige Beboere, som af Nordmændene efterhaanden trænges tilbage.»

Reindriftssamene kunne derfor, ifølge Høyesterett, ikke få medhold i sitt krav om beiterett i området.

5.4 Senere rettspraksis: «fremrykkingsteorien» står sterkt

Yngvar Nielsens «fremrykkingsteori» slo altså meget raskt igjennom. Hans teori bygget som nevnt på det forhold at det ikke var samiske stedsnavn eller samiske kulturminner i «de sydlige Deler av Trondhjems Amt.» Selv om senere forskning har påvist både samiske stedsnavn og samiske kulturminner i de aktuelle områder, har hans lære vært meget seiglivet i de norske rettssaler. Tre høyesterettsavgjørelser fra 1980- og 1990-tallet illustrere dette.

En høyesterettsdom fra 1981, Rt. 1981 s. 1215 *Trollheimendommen*, gjaldt spørsmålet samenes rett til reindrift i Trollheimen og tilstøtende fjellområder. Samene viste til nyere forskningsarbeider, utført av blant andre professor Knut Bergsland som bekreftet gammel samisk bruk av området. Grunneierne på sin side holdt fast på Yngvar Nielsens lære og Lappekommisjonens vurderinger, og de viste videre til at Yngvar Nielsens lære hadde støtte i nyere forskning utført av dosent Jørn Sandnes. Samene tapte saken i alle tre rettsinstanser.

Også i en høyesterettsdom fra 1988 *Korssjøfjelldommen*, Rt. 1988 s. 1217, fikk Lappekommisjonens vurderinger som bygget på Yngvar Nielsen lære avgjørende betydning. Tvisten gjaldt også her utstrekningen av reindriftssamenes beiterett.⁴⁸ Grunneierne viste til uttalelser om samenes bruk i Lappekommisjonens innberetning og de vant fram.

Etter dommen i Korssjøfjellsaken, gikk grunneiere nord for Aursunden til sak for å få reindriften bort fra sine utmarksområder, og grunneierne vant fram i Høyesterett i 1997, Rt. 1997 s. 1608 *Aursundendommen II*. Som i Korssjøfjellsaken viste grunneierne til Lappekommisjonen av 1889 og i tillegg til den gamle Aursundendommen fra 1897. Reineierne på sin side mente at Lappekommisjonens opplysninger om den samiske bruken i tvisteområdet ikke var riktige. Både Lappekommisjonen og dommen av 1897 bygget på Yngvar Nielsens «fremrykningsteori» som jo gikk ut på at bøndene hadde sine bruk, slåttmarker og setrer i området lenge før samene rykket inn. Reineierne fremhevet at Yngvar Nielsen lære var bestridt gjennom nyere forskning, blant andre av professor Knut Bergsland gjennom hans påvisning av samiske stedsnavn i området. Også funn av gammetufter i tvisteområdet vitnet ifølge reineierne om gammel samisk bosetning og bruk.

Høyesteretts flertall kom til at samene ikke hadde ervervet beiterett i område. Selv om det var avdekket både kulturminner og samiske stedsnavn i tvisteområdet, var altså dette ikke tilstrekkelig til å rokke ved Lappekommisjonens opplysninger. Manglende opplysninger om samisk bruk i skriftlige kilder ble nå gitt avgjørende betydning.

I Aursundendommen fra 1997 ser vi imidlertid opptakten til en endring i synet på Yngvar Nielsens lære. Mindretallet, en dommer, uttalte:

«I 1889 publiserte Yngvar Nielsen en avhandling hvor han lanserte "framrykkingsteorien" - nemlig at samene har kommet til området etter grunneierne. Det framgår av Høyesteretts dom [1897] at det før 1889 "ofte har været antaget, at Lapperne i disse Strøg skulde være de oprindelige Beboere". Når førstvoterende i 1897 viser til "framrykkingsteorien" ..., kan jeg ikke se bort fra at Yngvar Nielsens lansering av denne teorien ble tillagt større vekt enn avhandlingen har for bevisvurderingen om samenes beiterett.»

---

⁴⁸ Det spesielle saken var at tvisteområdet lå innenfor det som av Lappekommisjonen var fastsatt som et reinbeitedistrikt. Inntil Korsjøfjelldommen hadde både reindriftsforvaltningene og reindriftssamene tatt for gitt at det var rett til å beite på grunnen innenfor et reinbeitedistrikt. Men avgjørende i saken var uttalelser i Lappekommisjonens innstilling om at så ikke var tilfelle. Også innenfor reinbeitedistrikt måtte reindriftssamene godtgjøre at de hadde en beiterett.

5.5 Selbusaken 2001: et kritisk blikk på «fremrykkingsteorien»

Som nevnt førte Korssjøfjelldommen til at en rekke andre grunneiere reiste sak for å få den samiske reindriften vekk fra sine områder. I Selbu gikk således ca. 230 grunneiere i 1995 til sak med påstand om at reineierne ikke hadde beiterett i deres utmark.⁴⁹ Reinbeiteretten var ifølge grunneierne begrenset til statsallmenningen. Reineierne på sin side hevdet at de fra gammelt av hadde brukt områdene på en måte som ga dem en reinbeiterett på den privateide utmarken. Reineierne fikk medhold i både herredsretten og lagmannsretten, men begge steder med et knapt flertall. Da saken kom til Høyesterett ble den ansett å reise så prinsipielle spørsmål, at det ble vedtatt at saken måtte behandles av Høyesterett i plenum. Reineierne vant fram også i Høyesterett.

Som nevnt la Høyesterett i Trollheimendommen, Korssjøfjelldommen og Aursundendommen mest vekt på opplysningene i Lappekommisjonens innstilling. Funn av kulturminner kunne ikke rokke ved kommisjonens konklusjoner og dermed heller ikke Yngvar Nielsens lære. I Selbudommen har Høyesterett et langt mer kritisk syn på Lappekommisjonens innstilling.

Som vist foran hadde Lappekommisjonen et negativt syn på reindriften. Dette trekkes fram av Høyesteretts flertall i Selbudommen. Førstvoterende dommer påpeker at «[d]et bør nevnes at enkelte utsagn i innberetningen indikerer at kommisjonen delte et utbredt syn i samtiden på verdien av samisk reindrift.» Og deretter siteres det fra kommisjonens innberetning:

«Men ogsaa naar man skal veie Lappernes og de Fastboendes gjensidige Rettigheder og Forpligtelser mod hinanden, kan man ikke glemme deres Næringsveies forskjellige Vilkaar, og at Jordbrugeren under det flittige og møisommelige kultiverende Arbeide ofte er paalagt store Tyngsler og Byrder, medens Lappen, hvis Tilværelse vexler mellem Strabadser og Dovenskab, som Regel gaar ganske fri for saadanne.»

Høyesteretts flertall pekte på de særlige metodespørsmål som oppstår i sørsamisk historieforskning, siden samene i motsetning til nordmenn ikke hadde et skriftspråk. Samene hadde imidlertid muntlige overleveringer. Om disse sier Høyesteretts flertall:

«På den annen side hadde selvsagt samene, i likhet med de fastboende, muntlige overleveringer. Slike overleveringer må vurderes nøye, men kan ikke generelt avvises. Og dersom de støttes av andre opplysninger, kan de få økt vekt.»

Videre pekte flertallet på at

---

⁴⁹ Også her lå tvisteområdet innenfor det som av Lappekommisjonen var angitt som reinbeitedistrikt.

«Det må også tas hensyn til at det i kommunikasjon mellom nordmenn og samer kan oppstå misforståelser fordi språklige og kulturelle forskjeller kan medføre at man oppfatter hverandre på en uriktig måte.»

Fra grunneiernes side var det hevdet at det ikke fantes samiske kulturminner i tvisteområdet, og dette bekreftet at det ikke hadde vært reindrift i tvisteområdet. Høyesteretts flertall pekte imidlertid på at siden

«samene var nomader og stort sett brukte organiske materialer som går i forråtnelse, vil det også kunne være vanskelig å finne fysiske spor etter reindriften. Disse forhold tilsier varsomhet med å trekke slutninger av at man mangler konkrete opplysninger om samenes tilstedeværelse i et område. Dette gjelder ikke minst i Selbu hvor undersøkelser etter samiske kulturminner har hatt et svært beskjedent omfang.»

Retten viser til en feltrapport utarbeidet i 1985 i forbindelse med Samlet Plan for vassdrag som omfattet deler av tvisteområdet, og der det heter at «kulturminneomfanget i dette område viser et samisk bo- og bruksområde med lange tradisjoner».

Av vesentlig betydning for avgjørelsen i Selbusaken var paradoksalt nok Lappekommisjonens eget materiale. Lappekommisjonen hadde innhentet en rekke forklaringer under sitt arbeid. Nytt i Selbusaken var fremleggelse av Lappekommisjonens forhandlingsprotokoller. Bibliotekar Anders Løøv hadde gjennom et omfattende arbeid transkribert disse protokollene. Hans arbeid avdekket at det ikke alltid er samsvar mellom Lappekommisjonens opplysninger og de protokollerte forklaringer. Høyesterett trekker fram flere av disse forklaringene, og påpeker uoverensstemmelsene mellom protokollene og kommisjonens beskrivelse. De protokollerte forklaringene inneholdt opplysninger om hva datidens informanter kunne fortelle om blant annet koietomter i tvisteområdet, opplysninger som ikke nevnes i Lappekommisjonens innberetning. Høyesterett trekker fram flere av disse forklaringene. Her skal jeg nevne ett eksempel. Erik Næsvold, stiger og 76 år gammel, forklarte i henhold til Lappekommisjonens protokoller:

«Holmlaget havde Koier ved Grønvolen, Grønsøen, Hultsøen [Holdsjøen], Holta [Hulta], Heina [Hena] og ved Ustensøen [Usmesjøen] nordenfor Bukhammeren. Paa disse Steder holdt de til om Vaaren, Sommeren eller om Høsten, og er alle disse Steder gamle Koiesteder. Det er en Selvfølge, at Reenen har betet adskillig længere vestover ind i Sælbo, uden at jeg bestemt tør angive Grændsen, antagelig kan de have gaaet saa langt, som der er Fjeld».

Hans forklaring ble støttet av andre protokollerte forklaringer. Om disse forklaringer uttalte Høyesteretts flertall:

«... det er klare forskjeller mellom kommisjonens beskrivelse og det protokollerte. Det er vanskelig å forene kommisjonens utsagn om hvor reinen har beitet, med hovedinntrykket av de forklaringer som er sitert foran.»

En enstemmig Høyesterett ga reinbeitedistrikt Riast-Hylling medhold i beiterett innfor tvisteområdet i dette distriktet. Når det gjaldt tvisteområdet i Essand reinbeitedistrikt, mente et flertall, 9 dommere, at distriktet hadde beiterett. Seks dommere fant at det ikke forelå beiterett.

5.6 Avslutning

Yngvar Nielsens «fremrykkingsteorie» fikk langvarig virkning gjennom Lappekommisjonens tilslutning til denne lære. Kommisjonens opplysninger om bønder og samers bruk av området har vært en sentral kilde i senere rettssaker om reindriftsamenes rettigheter i de sørsamiske områder. Men opplysningene i Lappekommisjonens innberetning av ikke fullstendige. Opplysninger som Lappekommisjonen innhentet og som vi i dag finner i de transkriberte protokoller, ble ikke tatt med i innberetning hvis de avvek fra Yngvar Nielsens lære om når samene kom til Rørostraktene.

Da Yngvar Nielsen lanserte sin fremrykningsteori i 1889, slo den som vist meget raskt igjennom. Det er nærliggende å anta at teoriens raske gjennomslag skyldes at den støttet majoritetsbefolkningen i interessekonflikten med samene. Og man kan spørre om det er av samme grunn at teorien har vært så seiglivet til tross for senere forskning som viser en annen historie. Rettslig sett fikk Yngvar Nielsens lære først et grunnkudd ved Høyesteretts kritiske gjennomgang av Lappekommisjonen av 1889 i Selbuddommen så sent som i 2001.

6 Litteratur

- Aschehoug, T. H., Norges nuværende Statsforfatning, Bind I, Christiania 1875
- Bull, Kirsti Strøm, Studier i reindrifftsrett, 1997
- Bull, Kirsti Strøm, Nils Oskal og Mikkel Nils Sara, Reindriften i Finnmark – Rettshistorie 1852 – 1960, 2001
- Bull, Kirsti Strøm, 'Yngvar Nielsen med prejudikatvirkninger. Refleksjoner om historie og juss i høyesterettsdommer om reindriften i de sørsamiske områder' I Rett - historie - metode (red: Dag Michalsen), Rettshistoriske studier, 2004.
- Bull, Kirsti Strøm, 'Lappekodisillen og 1905' I Rett, Nasjon, Union, red.: Ola Mestad og Dag Michalsen, 2005.
- Bull, Kirsti Strøm, Reindrifftsloven – Lovkommentar, 2020
- Fjellheim, Sverre, 'Når en professors teori blir en samisk tragedie', I «En trængslernes historie»: en antologi om museumsmannen og historikeren Yngvar Nielsen, red.: Lise Camilla Ruud og Gro Ween, 2019
- Indst. O. IV. (1882) Indstilling fra Konstitutionskomiteen angaaende Kongelig Proposition af 30te Januar 1882 til Lov om Lapperne i de forenede Riger
- Innst. O. nr. 98 (1976-77) Innstilling fra landbrukskomiteen om lov om reindrift
- Innst. O. nr. 37 (1977-78) Innstilling fra landbrukskomiteen om lov om reindrift
- Lae, Erling, Fra Karlstadkonvensjon til reinbeitikonvensjon, hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo, 1975, publisert i Diedut nr. 4/2003
- Lappekommissjonen 1889 Undersøgelse af Lappeforholdene i Hedemarkens, Søndre- og Nordre Trondhjems Amter», Indberetning avgitt 1892.
- Lappekommissjonen 1892 Lappeforholdene i Nordlands Amt, Indberetning avgitt i 1894.
- Lappekommissjonen 1897, .. der har havt at tage under Overveielse, hvilke Lovregler m.v. vedkommende Lappevæsenet der blive at istandbringe, efterat Lov om Lapperne i de forenede Kongeriger Norge og Sverige af 22de Juni 1883 er traadt du af Kraft, Indstilling avgitt 1904
- Malthus, Thomas Robert, Reisedagbok fra Norge 1799, Oslo 1968
- NOU 1984: 18 Om samenes rettsstilling
- NOU 2001: 35 Forslag til endringer i reindrifftsloven
- NOU 2007: 13 Den nye sameretten
- Ot.prp. nr. 9 (1976-77) Om lov om reindrift
- Ot.prp. nr. 24 (1977-78) Om lov om reindrift
- Reindrifftslovkomiteen av 1960, innstilling avgitt 1966
- Rørskommissjonen av 1874, innberetning avgitt 1879, se St. prp. nr. 87 (1900-01)
- Stortingsforhandlinger 1976-77, 8. del, Forhandlinger i Odelstinget
- Stortingsforhandlinger 1977-78, 8. del, Forhandlinger i Odelstinget
- Tønnesen, Sverre, Retten til jorden i Finnmark, 2. utg., 1979
- Urbye, Andreas, Karlstadforhandlingene 1905, 1953
- Utkastet til lov om reindrift, utarbeidet av riksadvokat P. Kjerschow, 1922.